
Suomen lisääntynyt SOSIAALINEN LIIKKUVUUS harvinaista muualla Euroopassa

Sosiaalinen liikkuvuus mittaa, missä määrin vanhemman ja lapsen sosiaaliset asemat poikkeavat toisistaan. Korkea sosiaalinen liikkuvuus kertoo yhteiskunnan avoimuudesta ja sen puute, sosiaalinen periytyvyys, on yksi tärkeimmistä eriarvoisuuden mittareista. Tässä artikkelissa tarkastellaan sosiaalisen aseman periytyvyyttä European Social Survey -aineistolla. Tulokset osoittavat, että perhetaustan vaikutus lapsen sosiaaliseen asemaan on heikentynyt ajan mittaan, etenkin Suomessa. Sukupuolten väliset erot liikkuvuudessa ovat pienentyneet, mutta vanhemmat vaikuttavat lasten asemaan etenkin koulutuksen kautta.

ARTIKKELI

HETA PÖYLIÖ
Projektitutkija
TURUN YLIOPISTO
heta.poylio@utu.fi

JANI EROLA
Professori
TURUN YLIOPISTO
jani.erola@utu.fi

Kuvat
OLLI SULIN

Viime aikoina luokkaerot ja eriarvoisuuden muutokset ovat saaneet paljon huomiota niin medias-
sa kuin tutkimuksenkin saralla. Eriarvoisuuden koetaan lisääntyneen useimmissa länsimaissa, vaikka koulutustaso ja hyvinvointi ovat parantuneet selvästi länsimaaisissa yhteiskunnissa. Yhteiskunnassa vallitsevaa eriarvoisuutta voidaan arvioida monella eri tavalla, esimerkiksi tutkimalla sosiaalista liikkuvuutta ja periytyvyyttä. Sosiaalinen periytyvyys kertoo, missä määrin sosiaalinen asema periytyy vanhemmalta lapselle, kun taas sosiaalinen liikkuvuus ilmaisee, missä määrin lapsen sosiaalinen asema eroaa vanhempien asemasta. Asemaa arvioidaan tavallisimmin ammatin, mutta myös esimerkiksi koulutuksen, tulojen tai varallisuuden kautta.

Korkea sosiaalinen liikkuvuus yhdistetään usein yhteiskunnan avoimuuteen ja tasa-arvoisuuteen, kun taas eriar-

voisissa yhteiskunnissa aseman periytyvyys on vahvaa. Liikkuvuus voi olla alas- tai ylöspäin suuntautuvaa: ylöspäin suuntautuva liikkuvuus osoittaa, että lapsi on paremmassa asemassa kuin vanhempansa, alaspäin suuntautuvassa liikkuvuudessa päinvastoin. Sosiaalista liikkuvuutta voidaan kuvailla absoluuttisena tai suhteellisena liikkuvuutena. Absoluuttista liikkuvuutta arvioidaan tarkastelemalla sosiaalista liikkuvuutta kokeneiden osuutta, kun taas suhteellisessa liikkuvuudessa otetaan huomioon yhteiskuntarakenteiden muutoksesta johtuva pakotettu liikkuvuus.

Sosiaalista liikkuvuutta voidaan tilastollisesti mitata sukupolvien ammattiasemien välisen elastisuuden avulla, eli kuinka vahva yhteys vanhemman ja lapsen aseman välillä on.

*Kirjoittajien mukaan
koulutuksen osuus sosiaa-
lisesta periytyvyydestä on
pysynyt samankaltaisena
Suomessa, vaikka aseman
periytyminen onkin
vähentynyt.*

MITÄ SUUREMPAA ON SOSIAALINEN LIKKUVUUS, SITÄ PAREMMIN TOTEUTUU MAHDOLLISUUKSIEN TASA-ARVO.

Tässä artikkelissa tarkastelemme sosiaalista liikkuvuutta sukupolvien ammatiasemien välisen elastisuuden perusteella, eli kuinka vahva yhteys vanhemman ja lapsen aseman välillä on eri Euroopan maissa. Elastisuus on yksikertaisesti vanhemman aseman estimaatti regressiomallissa, jossa selitetään lapsen asemaa. Elastisuutta voidaan käyttää suhteellisten periytyvyyden mittarina silloin kun asemia mitataan jatkuvilla muuttujilla. Analyysit perustuvat *European Social Survey* (ESS) -aineistoon, joka on kerätty joka toinen vuosi välillä 2002–2010. Sosiaalinen asema on mitattu kansainvälisellä ISEI-indeksillä (International Socio-Economic Index), joka perustuu ammatteihin.

SOSIAALISEN LIKKUVUUDEN KUUSI VUOSIKYMMENTÄ

Yhteiskunnallisessa tutkimuksessa sosiaalinen liikkuvuus ja stratifikaatio, eli väestön kerrostuminen esimerkiksi tulojen, aseman, koulutuksen tai varallisuuden perusteella, on yksi keskeisimmistä sosiaalisen eriarvoisuuden aiheista. Stratifikaatiota, etenkin koulutukseen, työhön ja tuloihin liittyvää, voidaan tutkia ylisukupolisena ilmiönä, jolloin käytetään käsitettä *sosiaalinen liikkuvuus*. Sosiaalisen liikkuvuuden määrä kertoo, missä määrin niin sanottu *mahdollisuuksien tasa-arvo* toteutuu yhteiskunnissa. Mahdollisuuksien tasa-arvolla tarkoitetaan sitä, että yksilöiden asemaan yhteiskunnassa ei vaikuta se, millaiseen perheeseen sattuu syntymään, vaan että sijoittuminen määräytyy omien kykyjen ja motivaation kautta. Yhteiskuntaa, jossa tämä toteutuu hyvin, kutsutaan *meritokratiaksi*.

Sosiaalisen liikkuvuuden tutkimisen pioneerina pidetään sosiaalista stratifikaatiota eri yhteiskunnissa vertaillutta **PITIRIM SOROKINIA** (1927). Sorokin otti käyttöön käsitteen ”social mobility” jo 1920-luvulla. Aktiivisemmin liikkuvuutta on tutkittu 1950-luvun lopulta alkaen.

Liikkuvuuden tutkimiselle oli sekä akateemista että yhteiskunnallista tilausta. Niin sanotun *teollistumisen liberaalin teorian* mukaisesti uskottiin, että teollistuneissa yhteiskunnissa modernisaatio itsessään lisää sosiaalista liikkuvuutta, ja että liberaalit arvot ja politiikka vain voimistavat tätä prosessia (**LIPSET JA ZETTERBERG** 1959). Tämän *funktionaalisen* tulkinnan mukaan korkea sosiaalisen liikkuvuuden määrä on tärkeää paitsi mahdollisuuksien tasa-arvon, myös yhteiskunnallisen tehokkuuden näkökulmasta. Korkea liikkuvuus takaa, että kaikkiin tehtäviin valikoituu niihin kykyjensä ja motivaationsa perusteella parhaiten sopivat yksilöt, eikä yhteiskunnan kyvykkyyksresursseja näin ”tuhlata”.

Nykypäivän sosiaalisen liikkuvuuden tutkimuksen kannalta yksi tärkeimmistä teorioista on **ERIKSONIN JA GOLDTHORPEN** (1992) havainto jatkuvasta vaihtuvuudesta. Tämän mukaan liikkuvuus saavuttaa modernisaatioprosessin myötä tietyn (suhteellisen korkean) tason yhteiskunnissa, minkä jälkeen siinä tapahtuu vain pientä vaihtuvuutta. Erikson ja Goldthorpe huomioivat myös poliittisten järjestelmien mahdollisuudet vaikuttaa sosiaaliseen liikkuvuuteen. Yksilötasolla jatkuvan vaihtuvan teoria esittää, että *toteutunut tasa-arvo* esimerkiksi tuloissa ei ole vain yhteydessä mahdollisuuksien tasa-arvoon, vaan myös edistää sitä. Näin ollen poliittiset valinnat, jotka vähentävät tuloeriarvoisuutta myös lisäävät liikkuvuutta ja tätä kautta parantavat yhteiskunnan toiminnan tehokkuutta.

Tuloeroja tasoittava politiikka edistää mahdollisuuksien tasa-arvoa.

RICHARD BREENIN (2004) ajatusta yhteiskuntien eriytyvistä kohtaloista voi-

daan pitää näiden teorioiden kritiikkinä. Breenin mukaan aikaisempien vuosikymmenten liikkuvuustutkimukset oli tehty poikkeuksellisen pitkän taloudellisen kasvun kauden aikana. Tämän takia ei voida tehdä johtopäätöksiä erilaisten yhteiskuntapolitiikkojen vaikutuksesta sosiaaliseen liikkuvuuteen. Kasvun jälkeinen maat näyttävät alkavan seuraamaan hyvin erilaisia sosiaalipoliittisia polkuja, joiden vaikutuksia liikkuvuuteen on hyvin vaikea ennakoita.

SUOMI EUROOPPALAISESSA KONTEKSTISSA

Miltä sosiaalinen liikkuvuus Euroopassa sitten näyttää? Kuviossa 1 on esitetty vanhemman ja lapsen sosiaalisen aseman välisen elastisuuden muutos eri Euroopan maissa: sininen palkki kuvaa vuosina 1941–1946 syntyneiden lasten ja heidän vanhempiansa aseman yhteyttä, kun taas punainen kuvaa nuorempaa, vuonna 1971–1980 syntyneiden, syntymäkohorttia. Niin kuvion perusteella tehtävän kuin tarkemman, ei-raportoidun analyysin johtopäätökset ovat samat: sosiaalisen liikkuvuuden määrä vaihtelee jonkin verran kohortista toiseen, mutta yleistä trendiä ei näytä olevan. Sosiaalinen liikkuvuus ei ole merkittävästi lisääntynyt tai vähentynyt, ja erot maiden välillä, niin aiemmin kuin nykyäänkin, ovat huomattavia. Tulos vastaa **ERIKSONIN JA GOLDTHORPEN** (1992) jo yli kahdenkymmenen vuoden takaista havaintoa: sosiaalinen liikkuvuus yleisellä tasolla ei ole muuttunut Euroopassa viime vuosikymmeninä, poliittisista muutoksista huolimatta.

Sosiaalinen liikkuvuus
yleisellä tasolla ei ole
muuttunut Euroopassa viime
vuosikymmeninä, poliittisista
muutoksista huolimatta.

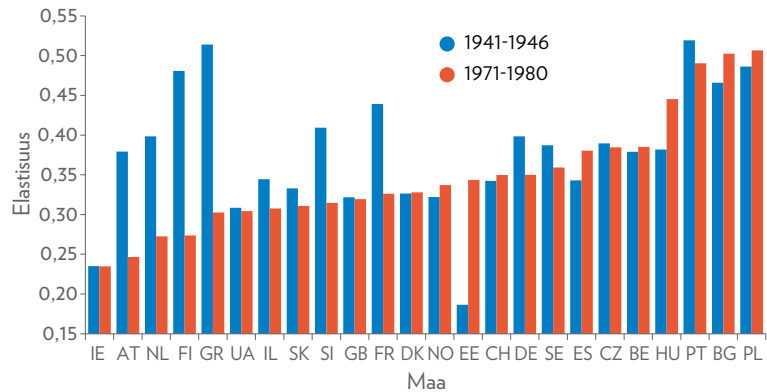
MAHDOLLISUUKSIEN TASA-ARVON EDISTÄMINEN YHDENVERTAISTAA VÄESTÖÄ JA LISÄÄ SOSIAALISTA LIKKUVUUTTA.

Analyysin avulla voidaan kuitenkin erotella joitakin maita, joissa on tapahtunut merkittäviä muutoksia sosiaalisessa periytyvydessä. Aikaisemmin sosiaalinen periytyvyys on ollut selvästi paljon vahvempaa Suomessa, Kreikassa, Hollannissa, Itävallassa ja Ranskassa verrattuna nuorempiin kohortteihin. Harvassa maassa kuitenkin on tapahtunut periytyvyyden vahvistumista tarkasteltavien syntymäkohorttien välillä, selkeimpinä esimerkkeinä Unkari, Viro ja Bulgaria.

Mikä selittää muutoksia juuri näissä maissa? Euroopassa yhteiskunnat ja niiden poliittiset järjestelmät ovat muuttuneet sotien jälkeen eri tahtiin, ja instituutiot ovat muodostuneet kansallisten päätösten seurauksena hyvinkin erilaisiksi. Useat teollistuneet yhteiskunnat ovat pyrkineet edistämään mahdollisuuksien tasa-arvoa ja sosiaalista liikkuvuutta, minkä seurauksena keskiluokka on kasvanut monessa maassa. Tämä puolestaan on yhdenvertaistanut väestöä. Moni entisen niin sanotun itäblokin maa on sen sijaan siirtynyt hyvin liberaaliin markkinatalousjärjestelmään, joissa mahdollisuuksien tasa-arvolla on ollut pienempi painoarvo yhteiskuntapolitiittisten päätösten tekemisessä.

Hyvinvointivaltioita on pyritty luokittelemaan sosiaalipoliittisen järjestelmän, eriarvoisuuden ja avoimuuden perusteella. **ESPING-ANDERSENIN** (1991) tunnettu analyysi jakaa yhteiskunnat kolmeen eri hyvinvointivaltiomalliin sen mukaan, miten vastuu sosiaalisten riskien hallinnoinnista jakautuu valtion, perheen ja yksilöiden välillä. Liberaalissa mallissa vastuu on yksilöllä (mm. Iso-Britannia ja Irlanti), konservatiivis-korporatistisessa mallissa perheellä (mm. Ranska, Saksa ja Italia) sekä pohjoismaisessa hyvinvointimallissa päävastuu on valtiolla. Tämä ryhmittely ei kuitenkaan näytä tulosten valossa olevan yhteydessä sosiaalisen liikkuvuuden tason kanssa, vaikka voisi

Kuvio 1. Vanhemman ja lapsen sosiaalisen aseman välinen yhteys (elastisuus) eri Euroopan maissa, kaksi syntymäkohorttia vertailussa. Regressioanalyysi, jossa ikä ja sukupuoli on vakioitu.

olettaa, että maissa, joissa perheellä on päävastuu, sosiaalinen periytyvyys olisi voimakkaampaa kuin mallissa, jossa valtio hallinnoi sosiaalisten riskien ehkäisemistä.

Pohjoismaat eivät ole sosiaalisen liikkuvuuden mallimaita, mutta Suomessa se on muita suurempaa.

Havainto sopii hyvin yhteen aikaisemman liikkuvuustutkimuksen kanssa (vrt. **BREEN** 2004). Esimerkkinä voidaan tarkastella vaikkapa Pohjoismaita, joita on pidetty tasa-arvon ja sosiaalisen liikkuvuuden mallimaina. Laadukkaan koulutusjärjestelmän, laajan sosiaaliturvan ja säänneltyjen työmarkkinoiden on ajateltu takaavan tasa-arvoisemmat mahdollisuudet saavuttaa haluttu ammatillinen asema myös huono-osaisemmista perheolosuhteista ponnistaville. Näille

väitteille ei kuitenkaan löydy tukea tästä aineistosta: Pohjoismaat eivät näyttäyty erityisenä sosiaalisen liikkuvuuden malliryhmänä, pikemminkin sosiaalinen periytyvyys Norjassa, Ruotsissa ja Tanskassa on eurooppalaista keskiarvoa. Sen sijaan Suomessa periytyvyys vaikuttaa selvästi näitä maita heikommalta.

KOULUTUKSEN MERKITYS

Koulutus lisää osaamista ja vahvistaa yksilöiden kykyjä, mutta se myös eriyttää eri tehtäviin työmarkkinoilla osaamisen mukaan. Se on tärkein eri asemiin jakautumista selittävä yksittäinen tekijä kaikissa kehittyneissä yhteiskunnissa. Teollistumisen jälkeen länsimaiset yhteiskunnat ovat pyrkineet kohti meritokratiaa erityisesti vaikuttamalla koulutusjärjestelmiin. Tiettyjen koulutusjärjestelmän ominaisuuksien, kuten korkeat koulumaksut tai valikoituvat koulutuspolut, uskotaan hidastavan mahdollisuuksien tasa-arvon toteutumista (**BRUNELLO JA CHECCI** 2006, **PFEFFER**

KOULUTUKSEN MERKITYS SOSIAALISELLE LIKKUVUUDELLE ON PYSYNYT SUOMESSA VAHVANA.

2008). Useat reformit, kuten peruskoulu- sekä korkeakoulu-uudistukset, ovat kuitenkin mahdollistaneet yhdenvertaisemmat mahdollisuudet osallistua koulutukseen eri tasoilla ja täten oppia taitoja ja saavuttaa haluttu asema. Koulutus selittää kuitenkin edelleen vahvasti sosiaalista periytymistä.

Kuvio 2 esittää sukupolvien välisten asemien elastisuuden muutosta syntymäkohortteittain Suomessa sekä koulutuksen selitysosuutta siitä. Lapsen koulutuksen osuus sosiaalisesta periytyvyydestä on ajan mittaan vaihdellut hieman, mutta pysynyt vahvana. Riippuen kohortista koulutus selittää noin 40–60 prosenttia sosiaalisesta periytyvyydestä. Suurinta laskua koulutuksen osuudessa on tapahtunut ensimmäisen kolmen syntymäkohortin aikana, minkä jälkeen vaihtelu on tasoittunut. Huomionarvoista on, että kahdessa viimeisessä kohortissa muun perhetaustan vaikutuksen osuus on huomattavasti aiempaa pienempi, mutta koulutuksen osuus ei ole laskenut samalla lailla.

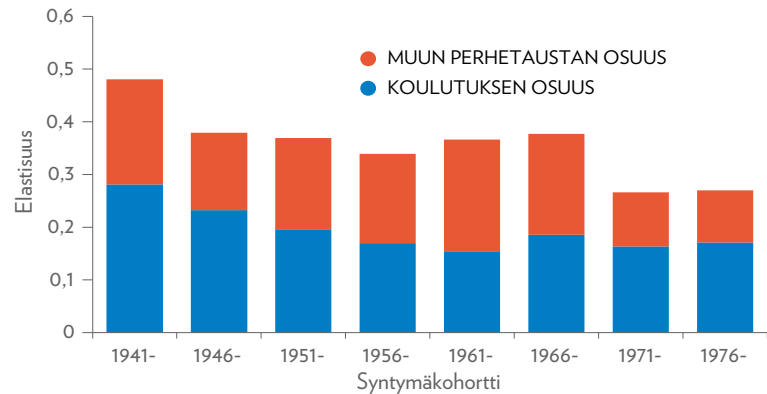
Muissa pohjoismaissa, etenkin Tanskassa ja Ruotsissa, trendi on ollut samansuuntainen; koulutuksen selitysosuudesta on hieman laskenut mutta pysynyt silti vahvana. Norja poikkeaa tästä pohjoismaisesta trendistä, sillä siellä koulutuksen selitysosuus on vähentynyt puoleen ensimmäisen ja viimeisen kohortin välillä, ts. muu perhetausta vaikuttaa muiden tekijöiden kuin koulutuksen kautta entistä enemmän.

Synnyinkohorttien väliset erot sosiaalisessa liikkuvuudessa voidaan nähdä yhtenä esimerkkinä, miten institutionaaliset muutokset koulutusjärjestelmissä ja työmarkkinoilla ovat muuttaneet väestön sosiaalista liikkuvuutta (**BREEN JA JONSON 2007**): vanhemmissa syntymäkohorteissa liikkuvuus on ollut heikompa, kun taas nuoremmat kohortit ovat kokeneet tasavertaisemmat mahdollisuudet kou-

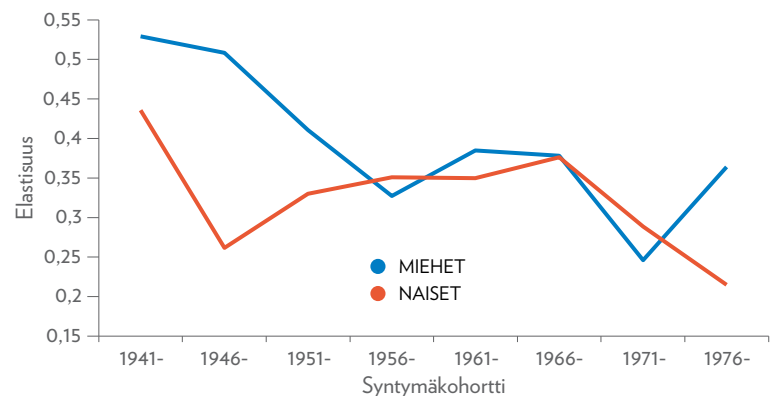
luttautua, mikä on nostanut koulutustasoa ja lisännyt liikkuvuutta.

Vaikka koulutusjärjestelmän avulla pyrittäisiin mahdollisimman lähelle yhteiskunnallista mahdollisuuksien tasa-arvoa, voi vanhempien toiminta kumota tämän. Instituutiot, kuten koulutus, eivät pysty tasaamaan yksilöiden mahdollisuuksia niin paljon kuin toivottu, koska vanhemmat pyrkivät turvaamaan lapsilleen mahdollisimman hyvän aseman (**LUCAS 2001**). Esimerkiksi etuoikeutetumman

Kuvio 2. Koulutuksen osuus vanhemman ja lapsen sosiaalisen aseman yhteydestä (elastisuudesta) Suomessa. Regressiomallit, joissa ikä ja sukupuoli vakioitu.

Kuvio 3. Vanhemman ja lapsen sosiaalisen aseman yhteys (elastisuus) syntymäkohorttien välillä Suomessa, sukupuolen mukaan. Regressioanalyysi, jossa ikä on vakioitu.

yhteiskuntaluokan perheen lapsen huono koulumenestys haittaa häntä vähemmän korkeakoulutuksen hankkimisessa kuin huono-osaisemman luokan perheen lapsen heikko suoriutuminen (BERNARDI JA BOADO 2014). Näistä syistä koulutuksellinen epätasa-arvo on vahvasti vielä voimassa länsimaisissa yhteiskunnissa.

KAVENTUNEET SUKUPUOLIEROT SUOMESSA

Perinteisesti naiset ja miehet ovat työllistyneet eri sektoreille, niin kutsuttuihin ”miesten ja naisten töihin”. Sosiaalisen liikkuvuuden tutkimuksessa on usein keskitytty isän ja pojan aseman, tulojen tai koulutuksen periytyvyyteen, koska tämä yhteys on usein havaittu vahvemmaksi kuin isän ja tyttären tai äidin ja tyttären aseman välinen yhteys. Naisten liikkuvuus on kuitenkin usein vahvempaa kuin miesten. Toisen maailmansodan jälkeen naisten kouluttuneisuus on lisääntynyt nopeasti, mikä on osaltaan lisännyt, asennemuutosten ja teollistumisen lisäksi, naisten sosiaalista liikkuvuutta.

Kuvio 3 esittää naisten ja miesten sosiaalisen periytyvyyden muutoksen eri syntymäkohorttien välillä Suomessa. Kuvioista näkyy, miten miesten ja naisten sosiaalinen periytyvyys on muuttunut eri syntymäkohorteissa Suomessa. Lapsen asemaa selitetään kuviossa aina sen vanhemman asemalla, joka on korkeampi, riippumatta onko kyseessä äiti vai isä. Tulokset osoittavat, että sekä naisilla että miehillä sosiaalinen periytyvyys on heikentynyt merkittävästi – molemmilla periytyvyys on laskenut melkein puoleen 40 vuoden aikana. Tämän lisäksi sukupuolten väliset erot sosiaalisessa liikkuvuudessa ovat pienentyneet viimeisten vuosikymmenien aikana huomattavasti: 1940-luvulla syntyneiden miesten ja naisten välillä oli vielä huomattava ero sosiaalisessa periytyvydessä, mutta 1950-luvulle tultaessa ero kapeni ja oikeastaan hävisi kokonaan.

Nuorimman syntymäkohortin kohdalla naisten ja miesten välinen ero sosiaalisessa periytyvydessä kasvaa uudelleen. Naisilla periytyvyys jatkaa laskua, kun miehillä periytyvyys nousee takaisin sa-

malle tasolle kuin se oli aiemmassa kohortissa. Naisten kohdalla voidaan olettaa, että periytyvyyden heikkeneminen on osa jatkuvampaa trendiä, jossa periytyvyyden laskua on tapahtunut 1960-luvun lopulla syntyneistä eteenpäin. Tänä samana aikana naisten koulutustaso on noussut huomasti. Myös perheellistyminen on muuttunut. Naiset lykkäävät lasten hankintaa kunnes ovat saavuttaneet vakaan työn ja ansiotulon. Molemmat näkyvät vähenevänä sosiaalisena periytyvyytenä.

Viime aikoina naisten sosiaalisen liikkuvuuden parantuminen on jatkunut, mutta miesten asema on tullut riippuvaisemmaksi heidän vanhempensa asemasta.

Viimeinen syntymäkohortti on tullut työmarkkinoille tuoreimman taloudellisen laman aikoihin, mikä voi osaltaan selittää erilaisia tuloksia sukupuolten välillä. Koska miesten koulutustaso on noussut naisia hitaammin ja työttömyys on osunut etenkin miesvaltaisille ventialoille, huono taloustilanne yhteiskunnassa on lisännyt kilpailua työmarkkinoilla etenkin miesten keskuudessa. Tällaisessa tilanteessa perhetaustaan liittyvät tekijät edesauttavat hyvien asemien saavuttamisessa. ■

Kirjallisuus

- BERNARDI, F. & BOADO, H. (2014), Previous School Results and Social Background: Compensation and Imperfect Information in Educational Transitions, *European Sociological Review*, 30, 207–217.
- BREEN, R. (Ed.) (2004), *Social Mobility in Europe*, Oxford: Oxford University Press.
- BREEN, R. & JONSSON, J. (2007), Explaining Change in Social Fluidity: Educational Equalization and Educational Expansion in Twentieth-Century Sweden, *American Journal of Sociology*, 112, 1775–1810.
- BRUNELLO, G. & CHECCI, D. (2006), Does School Tracking Affect Equality of Opportunity? New International Evidence, *Economic Policy*, 22(52), 782–861.
- ERIKSON, R. & GOLDTHORPE, J. (1993), *The Constant Flux: A Study of Class Mobility in Industrial Societies*, Oxford: Oxford University Press.
- ESPING-ANDERSEN, G. (1990), *Three Worlds of Welfare Capitalism*, John Wiley & Sons.
- LIPSET, S. & ZETTERBERG, H. (1959), *Social Mobility in Industrial Societies*, teoksessa Lipset, S.M., & Bendix, R. (Eds.): *Social Mobility in Industrial Society*, Berkeley, CA: University of California Press, 11–75.
- LUCAS, S. (2001), Effectively Maintained Inequality: Education Transitions, Track Mobility and Social Background Effects, *Journal of Sociology*, 106, 1642–1690.
- PFEFFER, F. (2008), Persistent Inequality in Educational Attainment and its Institutional Context, *European Sociological Review*, 24, 543–565.
- SOROKIN, P. (1927), *Social Mobility*, Volume 3, New York: Harper & Row.
- VAN DE WERFORST, H. (2009), Credential Inflation and Educational Strategies: A Comparison of the United States and the Netherlands, *Research in Social Stratification and Mobility*, 27, 269–284.